

ise Fransa, İngiltere ile rekabet halinde olmasına rağmen gelişen Alman tehlikesi karşısında önce bu ülke ile Afrika'daki sömürgeler konusunda anlaşma sağladı; daha sonra da İngiltere ile Rusya'nın birbirine yaklaşımlarına yardım ederek "üçlü ittifak"ın kurulmasını gerçekleştirdi (1907).

Fransa I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında bulunmasına rağmen ekonomik yönden ve insan gücü açısından ağır kayıplara uğramıştı. Savaş sonrasında ülkenin imarı için yoğun bir faaliyet başlatıldı. Ancak 1929'dan itibaren Avrupa'da patlak veren ekonomik bunalım çok geçmeden Fransa'yı da etkiledi. Bir müddet sonra Hitler Almanyası'nın tehdidini hissetmeye başlayan hükümet müttefik arayışına girdi ve 1939'a kadar bir kısım Fransız toprağının Almanlar tarafından işgal edilmesine ses çıkartamadı. Nihayet 3 Eylül 1939'da İngiltere ile birlikte Almaya'ya karşı savaşa girme kararı aldı. Çarpışmaların başlamasından sonra Almanlar Fransız ordusunu kolaylıkla yenerek Fransa topraklarının tamamını işgal ettiler (1942). Fransız direniş hareketi 1943'ten itibaren sürgünde hükümet kuran General Charles de Gaulle'ün liderliğinde etkili bir mücadele verdi. Savaşın sona ermesinin ardından de Gaulle geçici hükümetin başkanlığına getirildi ve ülkeyi yeniden inşa faaliyeti başladı. Ancak de Gaulle bir müddet sonra istifa etti (1946). 1950'li yıllarda Fransız sömürgelerinde bağımsızlık hareketleri yoğunlaştı; Cezayir'de uzun sürecek bir savaş başlarken (1954-1961) Tunus ve Fas 1956'da bağımsızlığını kazandı.

Fransa'da 1958-1969 arasında tekrar Charles de Gaulle devri yaşandı. Bu dönemde eski sömürgelerle askerî ve iktisadî ilişkiler düzeltildi ve enflasyon düşürüldü. Ancak gittikçe güçlenen sol akımın beklentileri doğrultusundaki işçi ve öğrenci hareketleri 1968'den itibaren ülkeyi çalkantı içine düşürdü. Polis-le girilen çatışmalar, milyonlarca işçinin katıldığı grevler ve işgaller hayatı felce uğrattı. de Gaulle 1969'da bir anayasa değişikliği için yapılan kamuoyu yoklamasında beklediği başarıyı göremeyince istifa ederek siyasî hayattan çekildi ve bir yıl sonra da öldü. Bundan sonra sırasıyla Georges Pompidou (1969-1974), Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981) ve François Mitterand (1981-1995) cumhurbaşkanlığı görevinde bulundular; son seçimleri ise Jacques Chirac kazandı (Mart 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Michelet, *Histoire de France*, Paris 1893; A. Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge 1964; A. Sorel, *Europe and the French Revolution*, London 1969; R. Philippe, *Histoire de la France*, Paris 1970-73; A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971; T. Zeldin, *France 1848-1945*, Oxford 1977; A. Aulard, *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi* (trc. N. Poroy), Ankara 1987; F. Braudel, *The Identity of France*, New York 1988-90; T. Carlyle, *The French Revolution*, New York, ts.; "Fransa", *ABR*, IX, 102-113; "Fransa", *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 4257-4264.

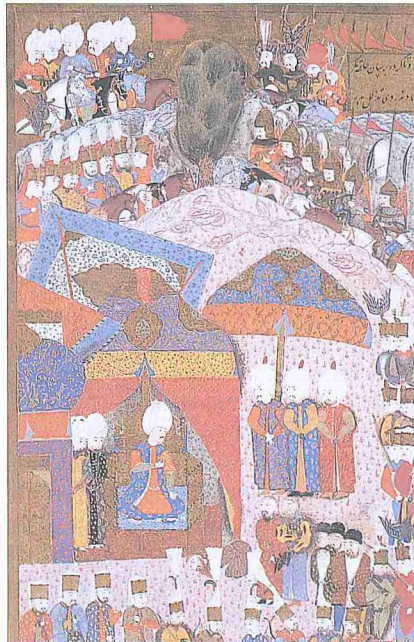

AZMİ ÖZCAN

III. TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

Fransızlar'la Türkler'in tanışması, Fransa'da Germen asıllı Frank hânedanlarının hüküm sürdüğü yıllarda düzenlenen I. Haçlı Seferi'ne (1096-1099) rastlar (bk. FRANKLAR; HAÇLILAR). İlk siyasî ilişki, Valois hânedanından VI. Charles zamanında Osmanlılar'ın Niğbolu Savaşı'nda (1396) aldıkları Haçlı esirlerinin fidyeleri ödenirken kuruldu. İstanbul'un fethi üzerine yeniden alevlenen Türkler'i Avrupa'dan kovma ve Anadolu'yu paylaşma yönündeki Haçlı ruhu ise Fransa'yı etkilemedi; hatta bu sebeple Papa II. Pius Fransa'yı tehdit eden bir bildiri yayımladı (25 Ekim 1463). Daha sonraki yıl-

Fransız elçilik heyetinin Kanûnî Sultan Süleyman tarafından kabulünü gösteren bir minyatür (*Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 346*)

larda, II. Bayezid döneminde cereyan eden Cem Sultan'ın Fransa'ya sığınması ve Fransızlar'ın Venedik-Osmanlı Savaşı'nda (1498-1502) Venedikliler'i desteklemesi gibi bir iki hadise dışında Türk-Fransız ilişkileri olumlu yönde gelişti.

1519'da Fransa Kralı I. François başa geçerek üç yıl içinde Türkler'i İstanbul'dan ve Avrupa'dan kovacağını ilân etmesine rağmen, birkaç yıl sonra Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu için V. Karl ile (Charles Quint) giriştiği mücadelede yenilip esir düşünce Kanûnî Sultan Süleyman'dan yardım istemek zorunda kaldı. 6 Aralık 1525'te Kanûnî Fransa kralının elçisi Jean Frangipani'yi kabul etti; ardından da İmparator V. Karl'a karşı Fransa kralını himaye etmeye karar verdi. Bunun bir sonucu olarak Macaristan'a karşı harekete geçildi ve 1526'da Mohaç Meydan Savaşı ile Macarlar'a büyük bir darbe vurularak imparatorluğun Alman kanadı tehdit altına alındı; üç yıl sonra da Viyana kuşatıldı. Bu gelişmeler üzerine V. Karl, I. François ile Cambrai barış antlaşmasını imzalamak ve daha önce ele geçirdiği Bourgogne Dukalığı'nı iade etmek zorunda kaldı. Fransa 1535'te Osmanlı Devleti'ne ilk dâimî elçisini gönderdi. 18 Şubat 1536'da, I. François adına elçi Jean de la Forest ile Kanûnî adına Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa arasında Fransa'ya ticarî imtiyazlar tanıyan bir anlaşma gerçekleştirildi. Bu anlaşmanın önemli bir yanı iki taraflı olmasıydı. O zamana kadar bu gibi ticarî imtiyazlar tek taraflı olarak bir fermanla verildiğinden bu iki taraflılık İstanbul'da tereddüt uyandırdı ve Fransızlar'ın hazırladığı tasarı uzun süre imzalanmadan sadrazamın yanında kaldı. İmzalandığında ise Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan ve duraklama devrinden itibaren devletin aleyhine işlemeye başlayan kapitülasyonlar yürürlüğe girmiş, böylece daha önceki Osmanlı sultanlarının İtalyan devletlerine tanıdıkları ticarî imtiyazların çok daha fazlası Fransa'ya tanınmış oldu.

1536'da Osmanlı-Fransız siyasî ilişkilerinin resmen kurulmasıyla başlayan iş birliği, 1543'te Nice şehrine karşı ortak bir deniz harekâtı ile geliştiği gibi ünlü Fransız elçisi Gabriel d'Aramon'un faaliyetleriyle daha da güçlendi. Fransa Habsburglar'a karşı Osmanlı Devleti ile yeni bir ittifak yaptı (1 Şubat 1553) ve yine Fransız donanmasıyla Osmanlı donanması Akdeniz'de İspanyollar'a karşı

ortak harekâtta bulundu. Kıbrıs seferine hazırlanan II. Selim, Venedikliler'e II. Bayezid devrinde olduğu gibi yardımda bulunmasını önlemek için 1569'da Fransa'ya birtakım imtiyazlar ihtiva eden bir ferman verdi; böylece Fransa'nın Avrupa devletleriyle iş birliği yapmasını engelledi. Nitekim Kıbrıs'ın Türkler'in eline geçmesi (1571) üzerine toplanan ve İnebahtı'da Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğratan Haçlı donanmasına Fransa katılmamıştır. Breues senyörü François Savary'nin elçiliği sırasında (1597-1604) kapitülasyonlar yenilendi; ayrıca Fransa'ya Kudüs ve Katolik tebaa üzerinde yeni imtiyazlar verildi. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmeye başlarken Fransa gücünün doruğuna ulaştı ve XIV. Louis zamanında Avrupa'da Fransa çağı başladı. Bu yüzyılda Türk-Fransız ilişkileri Venedik Savaşı'ndaki soğukluk dışında dostça idi.

Marquis de Notiel'in elçiliği sırasında imzalanan 10 Kasım 1679 tarihli antlaşma ile Fransa'nın imtiyazları artırıldı. İngiltere, Venedik, Felemenk gibi devletlerin kendi bayraklarıyla Türk limanlarında gemi işletme imtiyazları kaldırıldı. Fransa kralı Doğu Hristiyanlarının tek hâmisisi olarak tanındı. Gümrük resmi % 5'ten % 3'e indirildi. 1716'da Fransız elçisi Marquis de Bonnac, Kudüs'teki Saint Sepulcre Kilisesi'nin tamiri imtiyazını elde etti. Hristiyan dünyasında çok önemli sayılan bu imtiyazın Fransız hükümetine resmen bildirilmesi için Yirmisekiz Mehmed Çelebi 1720'de, siyasî bir görevle Fransa'ya giden ilk elçi olarak Paris'e gönderildi. 1721'de XV. Louis ile görüşen Mehmed Çelebi Fransa'nın askerî desteğini sağlamadı; fakat Avrupa'daki iktisadî, teknik ve kültürel gelişmeler hakkındaki raporları etkili oldu. Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa zamanında Türk devlet adamları Fransa'dan "kadîm dost" diye söz ediyordu. 1739'da Avusturya ve Rusya ile Belgrat antlaşmalarının yapılması sırasında yardımcı görülen Fransız elçisi Villeneuve'un gayretleriyle, daha önce her padişah tarafından yenilenen kapitülasyonlara I. Mahmud tarafından devamlılık kazandırıldı (1740). Fransa'nın kapitülasyonlarla o zamana kadar elde ettiği vergi muafiyeti, hukukî ayrıcalık ve bazı Batılı devlet gemilerinin Türk limanlarına girerken Fransız bayrağı çekmesi gibi çeşitli imtiyazlar aynı antlaşma ile teyit edildi. Yabancı ve azınlık hakları açısından dönüm nok-

tası teşkil eden bu antlaşma ile Katolikler daha önce yasak olan Kudüs'teki bazı kutsal yerlere girebiliyor ve dinlerinin gereğini serbestçe yerine getirebiliyorlardı. Fransızlar'ın davalarını kendi konsoloslukları görüyor, taraflardan biri Türk, diğeri Fransız ise davaya Türk mahkemesi bakıyor, fakat Fransız konsolosluğunun kontrol yetkisi bulunuyordu. Fransızlar emlak ve gümrük vergisi dışındaki bütün vergilerden muaftı; ayrıca Osmanlı sularında avlanma hakkına da sahiptiler. Osmanlı topraklarında diledikleri yerde okul, kilise, hastahane açabiliyorlardı ve bu kurumlar da vergiden muaf tutulmuştu. Daha önemlisi Fransa ülkedeki Katolik azınlıkları himayesi altına alıyor, Osmanlı tebaası Katolikler'in davalarına Fransız konsolosluğu gözetiminde bakılıyordu ki bu Osmanlı Devleti'nin hükümrânlık haklarının ihlâli demekti. Fransa elde ettiği bu himaye hakkıyla, daha sonra Rusya'nın Ortodokslar ve İngilizler'in Protestanlar üzerinde aynı hakları talep ettikleri bir çığır açmış oldu.

Osmanlı Devleti III. Selim devrine kadar Fransa'ya yalnız belli görevlerle muvakkat elçiler gönderdi. Halbuki Fransa İstanbul'da dâimî elçi bulunduruyor ve Osmanlı ülkesine siyasî ve ticarî uzmanlığı olan önemli şahsiyetleri gönderiyordu. Bu arada Paris'te ünlü siyaset adamı Colbert'in (ö. 1683) girişimiyle Doğu dilleri öğretimi için Ecole des Jeunes de Langue açıldı. Osmanlı Devleti'ndeki elçilikle konsolosluklara gönderilen tercümanlar bu okuldan yetişmeye başladı.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Fransa Türkiye'de önemli imtiyazlara sahipti ve 1789 ihtilâli öncesinde Fransızlar'ın Osmanlı topraklarında seksen kadar ticarî kuruluşu bulunuyordu. Fransız uyruklular özerk bir statüye sahipti ve himaye görüyorlardı. Fransa'nın İstanbul'daki elçilikten başka İzmir, Selânik, Koron (Mora), Hanya (Girit), Rodos, Kıbrıs, Bağdat, Halep, Şam, Sayda, İskenderiye gibi önemli şehirlerde konsoloslukları bulunuyordu. Bu yüzyılda Fransız teknik adamlarından faydalanılmaya başlandı. I. Mahmud zamanında (1730-1754) İstanbul'a gelen Kont de Bonneval askerî bir uzman olarak çalıştı ve daha sonra İslâmiyet'i kabul edip Humbaracı Ahmed Paşa adını aldı. Macar asıllı Fransız subayı ve top mühendisi Baron de Tott da Humbaracı'nın çalışmalarını sürdürdü. 1755'te elçi Vergennes ile birlikte İstanbul'a gelen Baron de Tott bura-

da Türkçe öğrendi ve elçilikte tercümanlık yaptı. Rus donanmasına karşı Çanakale Boğazı'nı tahkim ettiren (1770), Mühendishâne-i Berri-i Hümayun'un kurulmasında katkısı olan ve Süveyş Kanalı hakkında da bir proje hazırlayıp sultana sunan Baron de Tott, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması şartlarına göre ülkesine döndükten sonra da Türk tarihi üzerine önemli bir kaynak teşkil eden hatıralarını kaleme almıştır (*Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam 1784).

1784'te Goffier İstanbul'a elçi tayin edildiğinde ticarî ilişkileri geliştirmek ve Karadeniz'i Fransız gemilerine açmaya çalışmakla görevliydi. Goffier Yunan dostu olmakla tanındığı ve bu konuda bir de kitap yazdığı için (*Voyage pittoresque de la Grèce*) İstanbul'da iyi karşılanmadı; fakat ordunun ıslahı yönündeki fikirleri kabul gördü. Dönemin sadrazamı Halil Hamîd Paşa Fransa'dan yeni uzmanlar getirtti ve bazı askerî kitapları Türkçe'ye tercüme ettirdi. I. Abdülhamid devrinde, III. Selim henüz veliaht iken Goffier ve Fransa kralı XVI. Louis ile özel bir yakınlık kurdu, kralla mektuplaştı. Avrupa'nın durumunu, savaş tekniğini ve denizcilik tesislerini incelemek üzere özel bir görevle İshak Bey'i Fransa'ya gönderdi.

1789 Fransız İhtilâli'nin mahiyeti, o sırada Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti'ni uzun süre ilgilendirmedi. 1791-1792 Zıstovi ve Yaş antlaşmaları ile biraz rahatladıktan sonra olaylarla ilgilendiyse de 1791 anayasasıyla kralın yetkilerinin sınırlandırılması, hatta azli ve idamı Bâbü'lî'yi endişelendirmedi. Çünkü ihtilâlin en önemli sebebi sınıf farklılığıydı ve bu Türkiye'de bilinmeyen bir şeydi. Bu sebeple ihtilâl Avrupa devletlerinin aksine Osmanlılar'da memnunlukla karşılandı; sadece Fransa'nın zayıf düşmesinden endişe edildi. İhtilâlin en önemli mesajı olan "milletlerin kendi kaderini belirlemesi" prensibinin önemi ise ancak Fransa'nın Yediadalar'a el koyup (1797) Yunanlılar'ı bağımsızlık için kışkırtmaya başlamasıyla anlaşıldı. Napolyon Bonapart'ın Mısır seferine kadar süren kısa barış döneminde Fransa ile iş birliği içinde önemli ıslahatlar yapıldı. Bu yeni düzende yeniçeri ocakları ıslah edilirken Nizâm-ı Cedid ordusu kuruldu, Batı'dan askerî uzmanlar getirildi, Fransızca derslerinin konulduğu mühendishâne ve teknik okullar açıldı. Batı dillerinden kitaplar tercü-

me ettirilerek basıldı. Avrupa merkezle-
rine dâimî elçiler tayin edildi. Bütün bun-
larda Fransızlar'ın etkisi büyük olmakla
beraber Cumhuriyet Fransı'sına karşı
tarafsız bir politika uygulandı ve tanı-
makta acele edilmedi. Bonapart'ın yük-
selişi ve askerî başarılarıyla birlikte Fran-
sa doğuda emperyalist bir politika ta-
kip etmeye başladı. Bunda şarkiyatçı
Volney'in, Mısır'a hâkim olmakla ilgili
Napolyon'a ilham ve bilgi kaynağı olan
*Considérations sur la guerre actuel-
le des Turcs* (Londres 1788) adlı eseri-
nin de rolü büyük olmuştur. 1 Temmuz
1798'de Napolyon Mısır'ı işgal etti. Os-
manlı Devleti iki ay sonra İngiltere ve
Rusya ile ittifak kurarak Fransızlar'ı Mı-
sır'dan çıkardı. 1802'de, Paris büyükel-
çisi Ali Efendi'nin gayretleriyle bir barış
antlaşması yapılarak tersine dönmüş
olan Türk-Fransız ilişkileri yeniden dü-
zeltildi.

Trafalgar deniz savaşında İngilizler'e
mağlûp olan Napolyon doğuya yöneldi
ve Friedland savaşlarında Ruslar'ı yene-
rek Tilsit Antlaşması'nı yaptı (1807). Bu-
na göre Rusya Avrupa'daki savaşlarda
Fransa'yı destekleyecek, buna karşılık
Fransa da Osmanlı-Rus savaşında ateş-
kes için arabuluculuk yapacaktı. Antlaş-
manın gizli maddelerine göre ise Osman-
lı Devleti bunu kabul etmediği takdirde
Fransa Rusya ile birlikte Rumeli ve İs-
tanbul dışında kalan Avrupa'daki Osman-
lı topraklarını paylaşacaktı. Sonuçta Fran-
sa'nın arabuluculuğuyla Rusya ile Osman-
lı Devleti arasında Slozbia'da ateşkes im-
zalandı. Buna göre her iki devlet Eflak-
Boğdan'ı boşaltacaktı. Fakat 1808 Eki-
minde Erfurt'ta Çar Aleksandr ile bulu-
şan Napolyon bu defa Eflak-Boğdan'ı

Rusya'ya bırakan yeni bir antlaşma yaptı
ve bu tutum karşısında Osmanlı-Fransız
ilişkileri iyice kötüleşti. Böylece Bâbiâli
İngiltere'ye yaklaşma gereği duydu. Mo-
ra isyanlarında Fransa Yunanlılar'ın ya-
nındaydı; 1827'de Kavalalı Mehmed Ali
Paşa'nın da yardımıyla isyan bastırıldı-
ğında İngiltere ve Rusya ile birlikte du-
ruma müdahale ederek Yunanistan'a ba-
ğımsızlık verilmesi yönündeki Londra
Antlaşması'nı imzaladı. Aynı yıl Navarin'-
de savaş halinde olmayan Osmanlı do-
nanmasını yakan müttefik donanmasın-
da Fransız filosu da vardı ve bu filo Mo-
ra'ya asker çıkardı. Navarin saldırısı Rus-
ya ve Mora'nın yanında Fransa'da da
sevinçle karşılandı. Müttefik devletler
Londra'da imzaladıkları yeni bir proto-
kolle bağımsız Yunanistan'ın sınırlarını
belirlediler; bu karar 24 Nisan 1829'da
Bâbiâli'ye zorla kabul ettirildi.

Fransa 14 Haziran 1830'da, Akdeniz'-
deki rakibi İngiltere'nin Hindistan'la uğ-
raşmasından faydalanarak öteden beri
ele geçirmek için fırsat kolladığı Cezai-
r'e büyük bir donanma gönderdi ve bu-
rayı işgal etti. Böylece Rusya ile savaş
halinde olan, Navarin'de donanması ya-
kılan ve Mora'yı kaybeden Osmanlı Devle-
ti'nin yardım edemediği Cezayir'de Fran-
sız hâkimiyeti devri başladı. Fransa Os-
manlı Devleti'ne karşı takındığı bu düş-
manca tutumu, Akdeniz hâkimiyeti için
faydalanmak amacıyla Mısır Valisi Meh-
med Ali Paşa'nın isyanını destekleyerek
sürdürdü. Bu durumda II. Mahmud Rus-
lar'la askerî bir ittifak yapmak zorunda
kaldı ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı
imzaladı (1833). Bundan sonra yaşanan
kısa barış döneminde II. Mahmud ısla-
hat hareketlerine girişti ve gönderdiği
raporlarla kendisini etkileyen Paris elçisi
Mustafa Reşid Paşa'yı Türkiye'ye dönü-
şünde Hariciye nâzirliğine getirdi. Mus-
tafa Reşid Paşa sanayi, ticaret, ziraat ve
hukuk düzenleri üzerine kaleme aldığı
lâyihalarla Tanzimat'ın zeminini hazır-
ladı. Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla Os-
manlı Devleti Batı'daki ve özellikle Fran-
sa'daki gelişmelerin yönlendirdiği bir ye-
nileşme devrine girdi. Bu arada 15 Tem-
muz 1840'ta, Fransa dışındaki Avrupa
devletleri Mısır meselesini çözmek için
Londra Antlaşması'nı imzalayarak Os-
manlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü
korumaya, bunun için gerekirse askerî
müdahaleye karar verdiler. Osmanlı Dev-
leti'nin de onayladığı bu kararlara yal-
nız Fransa karşı çıktı. Fransa'nın bu des-
teğine güvenerek alınan kararları red-

deden, ancak sonradan Fransa'nın Lond-
ra Antlaşması hükümlerini kabul etme-
si üzerine yalnız kalan Mehmed Ali Pa-
şa da sonuçta anlaşmaya uymaya mec-
bur oldu.

1848 yılında Fransa'da iktidara gelen
III. Napolyon, Ortodoks kilisesi karşısın-
da Katolikler'in savunuculuğunu üstle-
nerek Osmanlı Devleti'ndeki azınlık hak-
ları ve kutsal makamlar meselesiyle ya-
kından ilgilenmeye başladı ve 1740 ka-
pitülasyonlarıyla Katolikler'e verilen hak-
ları resmen talep etti. Buna karşı Rus-
ya da Küçük Kaynarca Antlaşması şart-
larının uygulanmasını istedi. Fransa ve
Rusya arasında kalan Osmanlı Devleti
anlaşmaya yanaştığı halde konuyu bir
koz olarak kullanmak isteyen Ruslar
Prens Mençikof'u İstanbul'a göndere-
rek bazı isteklerde daha bulundular. Os-
manlı Devleti bu baskılar üzerine Fran-
sa, İngiltere ve Rusya ile kutsal yerler
üzerine bir anlaşmaya vardı. Fakat Men-
çikof'un asıl amacı, Osmanlı toprakla-
rındaki Katolikler'in Fransa'nın himaye-
sine verilmesi gibi Rusya'ya da Ortodoks-
lar'ın koruyuculuğunun verilmesini sağ-
lamaktı. Bu isteğin reddedilmesi üze-
rine Rusya'nın saldırısıyla Kırım Savaşı
başladı (22 Haziran 1853). Fransa ve İn-
giltere'nin Osmanlı Devleti'nin yanında
savaşa girmesinin ardından Sivastopol
ele geçirildi (1854). Fakat nihai darbe vu-
rulacakken Fransa'nın baskısıyla ateş-
kes yapıldı. Yapılan ateşkesle Osmanlı
tebaası olan hristiyanlara Avrupa'nın
garantisini altında yeni haklar verilmesin-
den söz ediliyordu. Halbuki Osmanlı Dev-
leti Kırım Savaşı'nda müttefiklerine gü-
venmiş, üstelik savaşın maliyetini karşı-
lamak için ilk defa dış borçlanmaya gi-
derek Fransız ve İngiliz bankerlerinden
istikrazda bulunmuştu. Fransızlar, Tan-
zimat Fermanı hükümlerinin müslim-
gayri müslim tebaa arasındaki farkları
yok etmediğini, yeni bir fermanla eşitli-
ği sağlayacak hükümler getirilmesi ve
bunların uygulanmasında Avrupa dev-
letlerinin söz sahibi olması gerektiğini
savunuyordu. Kırım Savaşı'ndan sonra
Fransız tezi kabul edilerek yeni bir fer-
manın ilânına ve bunun Paris'te yapıla-
cak barış antlaşmasında yer almasına
karar verildi. 28 Şubat 1856'da Islahat
Fermanı ilân edildi. Bu ferman, gayri
müslim tebaanın haklarını genişletmek-
le ve müslümanların durumuna aleyhte
bir değişiklik getirmemekle beraber her
iki tarafı da memnun etmediği gibi uy-
gulamada yabancı müdahalelerine ve iç

XVIII. yüzyıla ait
bir el yazmasında
Fransız
beyzadesini
gösteren resim
(Enderunlu Fâzil,
Hûbannâme,
İÜ Ktp., nr. 5502,
vr. 64*)

isyanlara zemin hazırladı. Eflak-Boğdan meselesi bunun ilk örneğini oluşturdu ve III. Napolyon'un teşebbüsü ve baskısıyla bu iki eyalet birleşerek Romanya adı altında bağımsız bir devlet haline geldi. Böylece Yunanistan ve Cezayir'den sonra Romanya da Fransa'nın girişimleriyle Osmanlı Devleti'nden ayrılış oldu.

1867'de Fransız hükümeti Bâbüli'ye reform politikalarının geliştirilmesini isteyen ve ayrıntılı tavsiyelerde bulunan bir nota verdi. Âli ve Fuad paşalar bu nota gereğince yeni kurumlar ve kanunlar oluşturulması yönünde çalışma başlattılar. Aynı yılın sonlarında Sultan Abdülaziz, III. Napolyon'un davetine uyarak Paris milletlerarası sergisinin açılışında bulunmak üzere Fransa'ya gitti; daha sonra da Londra, Viyana ve Budapeşte'yi ziyaret etti. Bu seyahat, bir Osmanlı padişahının ilk defa Avrupa'ya gidişi olması bakımından önemliydi. Hukuk sistemindeki ıslahat çerçevesinde kanunların düzenlenmesi için Fransız elçiliği bir Fransa medenî kanununu Türkçe'ye çevirme komisyonu, buna karşılık Cevdet Paşa da bir mecelle komisyonu kurarak çalışma başlattılar. Eğitim alanında rüşdiye, dârülmualimîn, dârülfünun, tıbbiye, mühendishâne gibi okullar açıldı; bu okullarda Fransızca dersleri verildi ve Fransa'ya öğrenci gönderildi. Ünlü Fransız yazarlarının eserleri Türkçe'ye çevrildi; pozitivist ve materyalist felsefe kitapları tercüme edilip ders kitabı olarak okutuldu. Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'e Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için bir proje hazırlattırıldı. Bu çerçevede kurulan (1868) Galatasaray Lisesi zamanla Edirne, İzmir, Beyrut, Şam, Tarsus, Kayseri ve Selânik'te açılan misyoner okullarıyla beraber Fransız kültürünün yerleşmesine ve Batıcı aydın kesimin oluşmasına yol açtı. Mustafa Reşid Paşa'nın himayesiyle Paris'e giden Şinâsi, Renan ve Lamartine gibi ünlü Fransız yazarlarıyla tanıştı ve Société Asiatique'e üye oldu. Bu geleneği sürdüren Nâmık Kemal, Ziya Paşa, Midhat Paşa gibi aydın ve bürokratlar ilk anayasanın hazırlanmasına katkıda bulundular. Fransız edebiyatının etkisi altında bir edebiyat ortamı oluştu ve Fransızca'dan çeviriler yapıldı, dergiler çıkarıldı. Bu aydınlar yönetime ters düşüklerinde Paris'e kaçtılar ve Jön Türkler adıyla faaliyetlerine orada devam ettirler. Zamanla siyasî bir nitelik kazanan bu muhalefet İttihat ve Terak-

kî partisine dönüşerek Osmanlı Devleti'nin son yıllarında iktidara geldi ve II. Meşrutiyet dönemini başlattı (1908). XIX. yüzyıl sonlarına doğru tamamen emperyalist bir politika takip eden Fransa'ya karşı Bâbüli Almanya'ya daha çok yaklaştı. Fakat yine de Fransız kültürü ve dili hâkimiyetini sürdürdü; devletin çeşitli kademelerinde ve orduda Fransız uzmanları görev yapmaya devam etti.

I. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Fransa karşı saflarda yer aldı. Bu sırada Batılı müttefikler kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere Sykes-Picot (16 Mayıs 1916), Saint-Jean de Maurienne (17 Nisan 1917) ve San Remo (25 Nisan 1920) antlaşmalarını yaptılar; Suriye, Lübnan ve Güneydoğu Anadolu illeri Fransızlar'ın payına düştü. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) sadece önceki antlaşmaların Osmanlı Devleti'ne zorla kabul ettirilmesi anlamına geliyordu. Fransızlar Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak 1919 sonbaharında Hatay, Urfa, Antep, Adana, Mersin ve Maraş'ı işgal ettiler de bölge halkının verdiği büyük bir direniş savaşıyla dışarı atıldılar. Bu yenilgi Fransa'yı anlaşma masasına oturmaya zorladı ve 20 Ekim 1921'de Ankara hükümetiyle Ankara Antlaşması'nı imzaladı; bu antlaşma ile Türkiye-Suriye sınırına bugünkü şekli verilirken Hatay özel bir statüyle dışarıda bırakıldı.

Lozan Antlaşması'nı (1923) takip eden yıllarda Türkiye ile Fransa arasında Türkiye'deki Fransız okullarının statüsü, Osmanlı borçları, Osmanlı Bankası'nın geleceği, millileştirilen Fransız şirketlerine ödenecek tazminat gibi konularda çetin tartışmalar oldu; ancak zamanla anlaşmaya varıldı. 1926'da Türkiye'nin Fransız mandası olan Suriye ile ilişkilerini düzenleyen sözleşme ve 1938'de de Türk-Fransız Dostluk Antlaşması imzalandı. Boğazlar meselesini çözen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde (20 Temmuz 1936) Fransa'nın desteği önemli rol oynadı. Hatay'ın, Suriye'nin hak iddia etmesine rağmen Türkiye'ye bağlanması da Fransa'nın olumlu tutumuyla gerçekleşti. O sıralarda baş gösteren Almanya tehlikesi ve savaş atmosferi, Montrö ve Hatay meselelerinin Türkiye lehine çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya ve Avrupa Konseyi'ne alınışında Fransa'nın tutumu müsbet oldu. Öte yandan iki devlet Marshall

planı üzerine 1948'de kurulan CEE'de iş birliği içinde idi; bu durum 1964'te OECD içinde de sürdü. 1963'te Fransa, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık antlaşması imzalanmasına yardım etti. 1968 Ekiminde General de Gaulle'un Türkiye'ye yaptığı resmî ziyaret önemli bir olaydı ve bir bakıma 1867'deki Sultan Abdülaziz'in ünlü ziyaretine karşılık teşkil ediyordu; çünkü o zamandan beri Fransa'nın herhangî bir devlet başkanı Türkiye'ye gelmemişti.

1973-1983 yılları arasında, I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirildiği söylenen Ermeni soy kırımını iddialarının Fransız parlamentosunda destek görmesi ve Fransız mahkemelerinin o sıralarda Türk diplomatlarına yönelen Ermeni saldırılarına arka çıkan bir tavır sergilemesi, Türkiye'nin Fransa'ya karşı siyasî ve ticarî tavır almasına yol açtı. Ayrıca 1980'de Türkiye'de yaşanan askerî müdahale de ilişkileri sekteye uğrattı. Fakat 1983'te yapılan parlamento seçimleriyle tekrar demokrasiye geçilmesi üzerine Türk-Fransız ilişkileri de normal seyrine döndü.

BİBLİYOGRAFYA :

Sabri Esat Siyavuşgil, "Tanzimatın Fransız Efkârınumumiyesinde Uyandırdığı Akisler", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 747-756; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1585-1911)*, Erzurum 1970, s. 1-14, 145-181; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 207-225, 265-418; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 21-237; D. Barchard, *Turkey and the West*, London 1985, s. 69-78; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1987; a.m.f., "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)", *TTK Belleten*, XLIX/193 (1985), s. 79-110; a.m.f., "General De Gaulle'un Türkiye Ziyareti (25-30 Ekim 1968)", a.e., LI/200 (1987), s. 949-964; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoşu 1919-1922*, Ankara 1988; Rifat Uçarol, "Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, XI, 194-214; Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanından 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", a.e., XI, 426-521; Azmi Süslü, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807", *TTK Belleten*, XLVII/185 (1983), s. 259-279; TA, XVI, 493-497; Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılaşması", *TCTA*, I, 147-152; Cevdet Küçük, "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", a.e., IV, 1007-1024.

İSMAİL SOYSAL

IV. FRANSTZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ

XVI. yüzyılda siyasî istikrarın sağlanmasın ardından sanayi ve ticaretin, özellikle de deniz ticaretinin güçlenmesi Fransa'nın deniz aşırı boyutlarda ge-